

СВОБОДА. ТРАНСФОРМАЦІЇ. ОСВІТА

З 1991 р. українське суспільство здобуло незалежність. Рівень реальної свободи визначається рівнем трансформаційних змін. Їх послідовність є гарантією успішності. Освіта перетворюється на основний фактор розбудови інноваційного суспільства, суспільства знань. Важливу роль у цьому відіграє громадянське суспільство.

Ключові слова: свобода, демократія, трансформації, зміни, можливості, освіта, громадянське суспільство.

Розпад Радянського Союзу вивів на європейську політичну арену пострадянські та постсоціалістичні країни, які прагнули незалежності та зміни тоталітарного суспільства на демократичне. Відповідно до цього їхній сучасний стан і статус визначається рівнем трансформаційних змін, що відбулись у суспільстві. І, передовсім, через формування демократичної політичної системи, відповідальних перед суспільством економічних та політичних еліт, перетворення народу на реальний фактор політичного життя.

Досвід прибалтійських країн, постсоціалістичних країн, які увійшли до ЄС, свідчить, що успішність трансформацій перетворюється на успішність держави в цілому. Разом з тим український досвід демонструє, що формування замість демократичного режиму гібридно-авторитарного призводить до протистояння суспільства і відсутності реалізації тих можливостей, які можуть швидко перетворити Україну на сучасну інноваційну, демократичну державу, що є членом ЄС. Рівень трансформацій українського суспільства сьогодні визначає реальні досягнення і перспективи українського розвитку. Особливості нашого політичного розвитку, на відміну від Польщі, призвели до протилежних пріоритетів політичних сил щодо розвитку української держави. Саме це викликало такий український феномен розвитку, як «майдани» у формі Помаранчевої революції 2004 р. та Революції Гідності 2014 р.

Ці явища створили певні «вікна можливостей» у трансформаційних перетвореннях і реформуванні нашого суспільства, поставили питання про використання досвіду ефективних транзитів інших країн. Особливістю сучасного етапу розвитку є формування комплексного пакета реформ усіх сфер суспільного життя. Важливою складовою такої діяльності може бути ефективний польський досвід трансформації

постсоціалістичного суспільства у створення сучасної європейської держави, яка є повноправним членом ЄС. Важливим фактором, що вимагає прискорення трансформаційних процесів, виступає фактор потреби українського суспільства відволікати колосальні матеріальні і людські ресурси на військові дії, які відбуваються в рамках АТО.

Українське суспільство є перехідним. Кожне перехідне суспільство характеризується наявністю двох груп елементів у розвитку кожної суспільної підсистеми – тих, що відображають наші попередні реалії, та тих, які відображають нові принципи організації життя суспільства в кожній сфері. Фактично мова йде не тільки про можливість формування інших підсистем, а й про принципову заміну суспільних пріоритетів, ідеалів, цінностей, норм, регіональних та глобальних стратегій розвитку. Дуже цікавим є той феномен, що при реальній підтримці народом курсу на євроінтеграцію попередні українські еліти не забезпечили ні популяризацію, ні виконання норм Копенгагенських критеріїв. Те ж стосувалось і Угоди про асоціацію.

В Україні ніби відбувається паралельне співіснування проблем двох типів цієї перехідності. 1. Базовий перехід до принципово нової моделі розвитку – з пострадянської моделі до демократичної та ринкової. Але при цьому виникає і проблема якісного рівня цієї іншої моделі та її сучасних проявів. ЄС сьогодні прив'яже свій розвиток до часового виміру 2020. Саме тому реально виникає питання відповідності українських трансформацій цим структурованим пріоритетам. 2. Рівень адаптації до цієї нової моделі як переорієнтація суспільства від традиційного до інноваційного розвитку, що є глобальним пріоритетом розвитку XXI століття. Відповідно, успішність перетворень залежить від того, наскільки еліти, влада, населення консолідуються

на реалізацію реформаційних стратегій. При цьому важливим є не тільки принципова переорієнтація на нові ієрархії організації суспільства як системи, а й рівень відповідності цим стандартам за умов нової моделі світової економіки, знаходження свого місця в глобальному та регіональному поділі праці та визначення власної ролі за умов процесів глобалізації, регіоналізації, локалізації. Мова йде про відповідність сучасним викликам національного розвитку.

Особливості трансформаційних процесів на пострадянському просторі проявляються не тільки в прагненні впровадити нові пріоритети організації суспільства (наприклад, ринкові відносини, демократію), але й у тім, що самі ці пріоритети постійно модернізуються. Їх постійно вдосконалюють. І часто ці країни виявляються в стані ловців лінії обрїю, називаючи бажане дійсним.

Ефективні трансформації потребують нових рішень, спроможності нових еліт до розробки та практичного запровадження нових підходів, структурних інновацій, які змінюють весь потенціал можливостей розвитку, формування демократичної концепції суспільного розвитку та ефективної взаємодії влади, політичних сил, електорату з реалізації реального потенціалу суспільства суспільних трансформацій. Інноваційна модель розвитку передбачає потребу в постійному оновленні державних управлінських стратегій, системи громадського та електорального вибору, співпраці влади, бізнесу, 3-го сектору, формування цивілізованого соціально-політичного, економічного та культурного інформаційного середовища, використання накопиченого досвіду ефективних транзитів. Інформаційне суспільство дозволяє максимально швидко знайти не тільки точки принципово нової діяльності, а й успішної діяльності інших щодо запровадження ефективних моделей досвіду. Україна успішно вийшла у флагмани пострадянських держав з проведення демократичних виборів, але при цьому вона тільки вчиться перетворювати політичні гасла на ефективні стратегії реформ, модернізацій, трансформацій суспільства. При цьому дуже важливим є використання ефективного досвіду. Нагадаємо, що ЄС нині реалізує декілька програм у часовому вимірі 2020 р., а саме: «Європа 2020» (пріоритети: інноваційна Європа, розвиток, сталий розвиток, подолання безробіття), Болонський процес у вимірі 2010–2020 (перетворити освіту на інструмент формування інноваційної, креативної «Європи знань»), «Горизонти 2014–2020» (перетворення ЄС на лідера наукової розробки інноваційної діяльності та її технологічної реалізації).

Трансформаційні процеси в Україні виміру 2015 р. потребують постійної зміни всіх соціальних і економічних підсистем. У зв'язку з цим на перший план виходить взаємозалежність змін та можливостей, готовність до реалізації та впровадження інновацій. Перетворення кризи на постійний атрибут розвитку породжує й потребу в нових пріоритетах та технологіях.

Слід розглянути ще одну особливість трансформаційних процесів. Це спроможність до міжкультурного діалогу та кроскультурних взаємодій. При цьому слід підкреслити, що цей напрям відображає як потребу визначення свого місця та місця своєї культури за умов впливу глобалізації на формування культурних універсалій, носіями яких є ті країни, що найбільше впливають на її розгортання. Мова йде про пошук нового формату взаємодії цінностей, норм, традицій, у якому інтеграція досягнень інших не призводить до втрати «власного обличчя». Але при цьому потрібно бачити й потребу нового формату соціальної культури суспільства, в якому реально неможливо досягнути успіху без збалансованості політичної, економічної, інформаційної, освітньої, міжетнічної культури при формуванні особистості, соціальної групи, еліти. Інновації саме й починаються там, де відбулось перетинання культур, але при цьому дуже важливою є ціннісна консолідація суспільства.

Умовно можна виділити такі рівні трансформаційної діяльності. Перший рівень суспільних трансформацій залежить від успішності заміни принципів самоорганізації суспільної системи. Він виявляється в таких напрямках: у політиці – перехід від тоталітарних та авторитарних традицій до демократичних засад організації політичного життя, від моноцентризму політичних сил до плюралістичності та політичної конкуренції, від дозовано-підконтрольної інформації до розбудови інформаційного суспільства та незалежних ЗМІ, від політично керованої людської ініціативи до системи громадянського суспільства та розбудови 3-го сектору; в економіці реформи охоплюють переорієнтацію з централізовано-командних принципів організації на ринкові, на систему захисту власного товаровиробника і сприяння його конкурентоспроможності на світовому ринку; в розбудові соціальної структури – у формуванні незалежного та економічно активного середнього прошарку населення як носіїв інтелектуальної власності, локомотивів малого та середнього бізнесу; в соціокультурній галузі – у формуванні чіткої національної ідеї як основи консолідації навколо нових соціальних цінностей. Успішність реформ у цих напрямках

фактично визначає місце України у світовому розвитку. І в цьому випадку колосальну роль починає відігравати саме політика, яка надає можливість конкуруючим елітам консолідувати навколо себе населення, визначитись відповідно до інших еліт з позицій одночасної конкуренції і взаємодії, отримати більшість і реалізувати задекларовану ними модель розвитку.

Другий рівень суспільних трансформацій охоплює систему реформ, що спрямована на забезпечення адекватних часу моделей самоорганізації системи. Тут мова йде про те, наскільки українське суспільство, а точніше українські еліти зацікавлені не тільки в збереженні наявної економічної, матеріально-технічної, інформаційної бази (власниками якої вони стали і власниками якої є держава), а й у розвитку економіки за сучасними стандартами та пріоритетами технологічного оновлення і розвитку, розбудові інформаційної економіки та суспільства знань. Адже сьогодні відбувається активний пошук сучасного самовираження та формування відповідних моделей успішності, пошуку трансформаційних інновацій, перетворення їх на «пробивні інновації» як основи нашої конкурентоспроможності.

Інноваційне суспільство, суспільство знань перебуває в центрі пріоритетів розвитку початку нового тисячоліття. Метою розвитку виступають нові знання та технології їх запровадження. Саме це породжує розуміння викликів сучасного розвитку (швидкі зміни на ринку праці, інформаційна революція). В основі відповідей цим викликам лежать сучасні знання, які дають змогу знаходити технологічні рішення, які комбінують інноваційні та традиційні підходи. За цих умов конкурентоспроможність кожної держави починає вимірюватись рівнем готовності людського капіталу до змін. А це передбачає ефективні моделі само- та взаємореалізації, моделі життєвого успіху, що інтегрують реальну та віртуальну реальність (е-освіта, е-врядування, е-економіка, е-комунікація тощо). Світ стає все більше мереживим та цифровим. Віртуалізація перетворюється на один з трендів розвитку глобалізації, є елементом сучасної глобальної економічної і соціальної конкуренції. Але при цьому віртуалізація змінює як політичний ландшафт сучасних демократій через е-врядування, соціальні мережі, віртуалізацію політичного життя, так і можливості політичного навчання. Саме тому для розвитку демократії, громадянського суспільства в Україні потрібен новий формат віртуальних ресурсів з громадянської освіти, які відображають сучасні практики і використовують сучасний досвід європейських країн.

Особливостями українського розвитку є те, що попередні владні економічні еліти обмежили трансформаційні процеси своїми економічними (олігархічною та тіньовою економікою) і політичними інтересами (гарантованість відображення власних економічних інтересів у діяльності органів влади). Саме цим, на думку автора, відображається імітація владної підтримки розвитку попередніх еліт демократії, розбудови громадянського суспільства, 3-го сектору як пріоритетів ефективних модернізацій, трансформацій, транзитів, що й призвело до феномену майданів 2004 та 2014 рр.

Освіта і наука перетворюються на основні пріоритети суспільства знань на початку XXI століття. Бо саме в цих галузях суспільного життя формується людська спроможність бути адекватними викликам змін на рівні технологічних відповідей. Співвідношення змін і можливостей, спроможності прогнозувати зміни та забезпечувати їх знаннями і технологіями перетворюється на основу успіху в сучасному світі [2].

Звісно, змінюється й сама освіта. Автором виділяються такі виклики розвитку сучасної освіти. Основним трендом розвитку освіти сьогодні є «Life Long Learning» (LLL), тобто «освіта протягом життя». Змінюється і філософія освітньої діяльності. У центрі її – створення нових знань через партнерство всіх учасників освітнього процесу. Але найактуальнішим стає студентоцентризм. Філософія «Life Long Learning» (LLL) полягає в тому, що на сьогодні жодна форма певного освітнього рівня не спроможна підготувати людину до всіх викликів, які будуть визначати її життя (і передовсім її спроможність реалізувати себе на ринку праці). Виникає потреба в постійному розвитку освітньої діяльності та потреба людини навчатись постійно відповідно до нових реалій.

Швидкість реформ у трансформаційних суспільствах прямо пропорційна готовності людського капіталу адаптуватися до нових можливостей само- і взаємореалізації в мінливих умовах діяльності індивіда, групи, суспільства в цілому. Своєю чергою ці умови виступають продуктом діяльності самого людського капіталу. Вони сприяють інтеграції ним своїх інтересів у власну систему цінностей при відповідності їх глобальній системі цінностей, норм, пріоритетів, ідеалів. Життя вимагає від людини активної участі в прийнятті, здійсненні та контролі реалізації рішень, розуміння діапазону своєї соціальної мобільності й захищеності; наявності своєрідного культурного імунітету від маніпулювання масовою, груповою й особистою свідомістю;

готовності досягати життєвого успіху консенсусним, а не конфронтаційним шляхом. Темпи трансформаційних реформ у таких суспільствах перебувають у великій залежності від здатності молоді активно соціалізуватися в умовах перехідних процесів. У зв'язку з цим зростає роль системи освіти як важливої ланки при переході молоді від системи підготовки до самостійного життя до практичного пошуку шляхів та моделей власного життєвого успіху. Ефективність розв'язання освітою цих завдань залежить від оптимальності та швидкості її переходу від традиційної до сучасної, інноваційної моделі. Мова йде про переорієнтацію з максимальної передачі торби знань як основного завдання на підготовку школяра й студента до статусу менеджера свого майбутнього.

Важливою складовою є формування системи громадянської освіти та громадянської дії в Україні. Наприклад, дуже ефективним є віртуальний

проект «Ресурсний центр Гурт. Інформуємо громадянське суспільство України» [3]. Дуже цікавим є й досвід порталу «Європейський простір» [1]. На нашу думку, з урахуванням потреби швидких змін, трансформацій, дуже важливим є формування такої системи віртуальних ресурсів з громадянської освіти, які б сприяли можливостям швидкого знаходження інформації про те, як подібні проблеми вирішувались із залученням громадянського суспільства, громадських організацій у державах ЄС, передовсім у тих, що здійснювали реальні трансформації в процесі переходу від пострадянської та постсоціалістичної моделі розвитку до статусу країн ЄС.

Тому доцільним сьогодні було б не тільки сприяння через віртуальні ресурси популяризації підходів до практичних рішень, а й використання можливостей віртуальної комунікації як майданчиків для реалізації спільних українсько-європейських проектів.

Список літератури

1. Європейський простір. Портал проєвропейського громадянського суспільства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eu.prostir.ua>.
2. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукових досліджень : аналітичний звіт [Електронний ресурс] / МБФ «Міжнародний Фонд досліджень освітньої політики» ; за заг. ред. Т. В. Фінікова, О. І. Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с. – Бібліогр.: с. 130–143. – Режим доступу: <http://kvit.ukma.kiev.ua/2015/01/аналітичний-звіт-моніторинг-інтегра>. – Назва з екрана.
3. Ресурсний центр Гурт. Інформуємо громадянське суспільство України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://gurt.org.ua/gurt>.

M. Zhuk

FREEDOM. TRANSFORMATIONS. EDUCATION

Since 1991, Ukrainian society has gained independence. The real level of freedom is determined by the level of transformational change. Their sequence is a guarantee of success. Education becomes a major factor in the development of democracy, innovative society. An important role is played by the civil society.

Keywords: freedom, democracy, transformations, changes, opportunities, education, civil society.

Матеріал надійшов 15.10.2015